Qazaqstan Respýblıkasy Zańnama
jáne quqyqtyq aqparat ınstıtýtynyń

JARSHYSY

gylymi-quqyqtyq jýrnal №4 (71)-2022

Редакция бағанасы 7

Конституциялық және әкімшілік құқық

Р.Қ. СӘРПЕКОВ Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының заң жобалау қызметіндегі ғылыми қоғамдастықтың рөлі 13

Р.Қ. СӘРПЕКОВ, В.Т. КОНУСОВА Қазақстанда лоббизмді заңнамалық регламенттеу туралы мәселеге 20

С.К. ЖЕТПИСОВ, Б.К. НҰРҒАЗИНОВ, А.Ш. ХАМЗИН Конституциялық құқықтар призмасы арқылы көші-қон: этникалық және демографиялық контекст, еңбек ресурстарының ұтқырлығы 29

А.А. КАРАЕВ Конституциялық сот - адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың маңызды органы: шет елдердің тарихи-құқықтық тәжірибесі 41

Н.А. САРТАЕВА, Е.Б. АХМЕТОВ Мүгедек адамдардың елдің қоғамдық-саяси өміріне қатысуын қамтамасыз ету мақсатында саяси партиялар мен сайлау туралы заңнаманы жетілдіру мәселелері 50

А.С. АХМЕТОВ Құқықтық білім берудің дамуының қазіргі мәселелері 59

Ж.У. ТЛЕМБАЕВА, Г.С. БАЗАРОВА Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласындағы заңнамасының кейбір мәселелері туралы 68

А.Ә. ДӘУЛЕТХАНОВА Қазақстан Республикасының қоғамдық денсаулық сақтау заңнамасының жай-күйі мен дамуы 76

Азаматтық және азаматтық-процестік құқық

А. АМАНГЕЛДІ Қолданыстағы 2018 жылдың 20 маусымындағы зияткерлік меншік аясындағы Қазақстан Республикасының заңнамасында з.ғ.д., профессор А. Амангелдінің диссертациясынан не жүзеге асты 85

А.А. АСЫЛБЕКОВА Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексіне енгізілген кейбір өзгерістер мен толықтырулар 94

Ф.Г. ИБРАГИМОВА, Е.М. АЙТКАЗИН, А.Е. ИСМАГУЛОВ Қазақстан Республикасының фармацевтика нарығында дәрілік заттар мен медициналық бұйымдарды ілгерілету этикасы қағидаларының сақталуы 101

Г.Э. АБДРАСУЛОВА, У.Е. КУДИЯРОВА Некелерін бұзған бұрынғы ерлі-зайыптылардың кезінде бір-біріне берген сыйлықтарын қайтару жолдары (сот шешімі негізінде) 110

Құрылтайшы және баспагер:
«Қазақстан Республикасының
Заңнама және құқықтық
ақпарат институты» ШЖҚ РМК
2006 жылдан бастап шығады
Журналдың материалдары
www.zqai.kz
сайтында орналастырылған
Заң ғылымдары бойынша диссертациялардың
негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға
арналған басылымдар тізіліміне енгізілген
(ҚР БҒМ БҒССҚК 14.02.2022 ж.
№38 бұйрығы)

Редакциялық кеңес құрамы

Сәрпеков Р.Қ. - *з.ғ.к , Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері (Астана, Қазақстан) – (төраға)*
Абайділдинов Е.М. – *з.ғ.д. (Астана, Қазақстан)*
Абызов Р.М. – *з.ғ.д. (Барнаул, Ресей)*
Белых В.С. – *з.ғ.д. (Екатеринбург, Ресей)*
Губин Е.П. – *з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)*
Мельник Р.С. – *з.ғ.д. (Астана, Қазақстан)*
Моисеев А.А. – *з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)*
Муромцев Г.И. – *з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)*
Рахметов С.М. – *з.ғ.д. (Астана, Қазақстан)*
Малиновский В.А. – *з.ғ.д. (Астана, Қазақстан)*
Унзила Шапақ – *з.ғ.д. (Астана, Қазақстан)*

Бас редактор

Дүйсенов Е.А. – *з.ғ.к.*

Редакциялық алқа құрамы

Азер Алиев – *PhD (Киль, Германия)*
Байниязова З.С. – *з.ғ.к. (Саратов, Ресей)*
Жанғарашев Р.М. – *LLM (Астана, Қазақстан)*
Исмағұлов Қ.Е. – *з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)*
Ишеков К.А. - *з.ғ.д., доцент (Мәскеу, Ресей)*
Қазбаева Ә.Ғ. – *з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)*
Қайырбаева Л.К. – *PhD (Астана, Қазақстан)*
Киязова А.Ж. – *LLM (Астана, Қазақстан)*
Құлжабаева Ж.О. – *з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)*
Мұрзашев Қ.Т – *(Астана, Қазақстан)*
Нұрмағамбетов Р.Ғ. – *PhD (Челябинск, Ресей)*
Примашев Н.М. – *з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)*
Рахымбердин К.Х. – *з.ғ.д. (Өскемен, Қазақстан)*
Тегізбекова Ж.Ч. – *з.ғ.к. (Бішкек, Қызғызстан)*
Финк Д.А. – *з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)*

Редактор – **Колтубаева Г.Б.**
Беттеуші – **Тасирова А.С.**
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Қазақстан Республикасы Ақпарат және коммуникациялар министрлігі Ақпарат комитетінің БАҚ есепке қою туралы куәлігі № 17761-Ж 25.06.2019 ж. (Алғашқы есепке қою кезі №6592-Ж. 07.09.2005 ж.)

Мекен-жайы: Қазақстан Республикасы, 010000, Астана қ., Қабанбай-батыр даңғ., 19, С-блогы, 306-каб.,тел.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Қылмыстық құқық және қылмыстық процесс
Д.А. ФИНК Сотқа дейінгі тергеп-тексерудің басында жәбірленушінің құқықтарын қалпына келтірудің қылмыстық-процестік құралына қол жеткізу 117
С.М. РАХМЕТОВ Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілік туралы Қылмыстық кодекстің кейбір нормаларын қолдану практикасының мониторингі 124
К.Х. РАХИМБЕРДИН, М.Р. ГЕТА (Новокузнецк, Ресей) Қазақстан Республикасындағы еңбек саласындағы сексуалдық зорлық-зомбылық пен қысым көрсетуге қарсы іс-қимылдың кейбір криминологиялық және қылмыстық-құқықтық аспектілері 135
Б.М. ИМАШЕВ Маман мен сот сарапшысының қызметінде қылмыстық сот ісін жүргізу қағидаттарын іске асыру: проблемалар мен перспективалар. 1 бөлім........ 146
К.Е. ИСМАГУЛОВ, Е.Н. КАЛИАКПЕРОВА Тараптардың жарыспалылығы мен тең құқылығы қағидатын дамыту шеңберінде азаматтардың құқықтарын қорғау 155

Халықаралық құқық және салыстырмалы құқықтану
Е.В. ПОРОХОВ Халықаралық салық құқығының түсінігі, пәні және нысандары туралы мәселеге 165
Е.С. ЖАМБАЕВ, Н. СӘУЛЕН, А.Н. САГАДИЕВ Еуропалық құқықтағы жеке өмір мен дербес деректерді қорғауды құқықтық реттеудің өзекті мәселелері 174
А.А. КЕНЖАЕВ, Ж.А. ХУДОБЕРГАНОВ (Өзбекстан Республикасы, Ташкент) Орталық Азияның су-құқықтық мәселесі «парламенттік дипломатия» объектілерінің бірі ретінде 183
А.М. ҚАРАТАЕВА, Д.Б. МАХАМБЕТСАЛИЕВ Америка Құрама Штаттарындағы мемлекеттік биліктің іске асырылуының кейбір мәселелері 192
М.Н. НҰРТАЙ, Ж.Т. САЙРАМБАЕВА ТРИПС келісіміндегі шекаралық шаралар туралы ережелерінің Қазақстан Республикасының заңнамасына әсері 204

Құқықтық мониторинг
Е.К. АХМЕТОВ, М.Ж. КУЛИКПАЕВА Қаржы нарығы мен қаржы ұйымдарын мемлекеттік реттеу, бақылау және қадағалаудың кейбір мәселелері 212
М.И. ДЯЧУК, С.С. ШИШИМБАЕВА «Лотереялар және лотерея қызметі туралы» Қазақстан Республикасы заңының тиімділігін талдау 224
Ж.А. ЖАДАУОВА, А.С. РАМАЗАНОВА Халықтың радиациялық қауіпсіздігі саласындағы заңнаманы жетілдіру 235

Мемлекеттік тілдегі заңшығармашылық практикасынан
Ғ.Д. МАҚАНОВА Халықаралық шарттардың ғылыми лингвистикалық сараптамасының кейбір мәселелері........ 246

Жас ғалым мінбері
Е.Б. АХМЕТОВ Қазақстан Республикасы мен шет елдерде әкімшілік сот ісін жүргізуде соттың белсенді рөлі қағидасы 252
А.Р. КУМАРБЕКОВА Қазақстан Республикасының Конституциясы – мемлекеттің негізгі актісі: теориядан реформалау тәжірибесіне дейін........ 261
А.Б. САТАЕВА Англия мен Қазақстанның азаматтық процесіндегі сотқа дейінгі хаттама: салыстырмалы талдау........ 268
А.Е. НҰРТАН Атқарушылық іс жүргізудің құқықтың дербес саласы ретіндегі мәні мен маңызы 276
Г.С. ТАТЕБАЕВА Жоғары қауіптілік көзі келтірген зиян үшін жауапкершілік мәселелері........ 283

«Жаршының» архивтегі беттері
С.С. ҚАРЖАУБАЕВ З.ғ.к. Л.Т. Тұрғанбаеваның «Қазақстандағы тіл саясаты» ғылыми жарияланымына қайта оралғанда........ 291

Библиография
В.Б. ЕВДОКИМОВ М. Какителашвилидің «Деятельность политических партий в государствах-участниках СНГ» атты монографиясына рецензия. - Мәскеу: Проспект, 2021. – 228 б. 299

ВЕСТНИК

Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан

научно-правовой журнал №4 (71)-2022

Учредитель и издатель:
РГП на ПХВ «Институт законодательства и правовой информации Республики Казахстан»
Издается с 2006 года
Все материалы журнала размещаются на сайте **www.zqai.kz**
Включен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по юридическим наукам
(Приказ КОКСОН МОН РК №38 от 14.02.2022 г.)

Состав Редакционного совета
Сарпеков Р.К. – *к.ю.н., Заслуженный деятель Казахстана (Астана, Казахстан) – (председатель)*
Абайдельдинов Е.М. – *д.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Абызов Р.М. – *д.ю.н. (Барнаул, Россия)*
Белых В.С. – *д.ю.н. (Екатеринбург, Россия)*
Губин Е.П. – *д.ю.н. (Москва, Россия)*
Мельник Р.С. – *д.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Моисеев А.А. – *д.ю.н. (Москва, Россия)*
Муромцев Г.И. – *д.ю.н. (Москва, Россия)*
Рахметов С.М. – *д.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Малиновский В.А. – *д.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Унзила Шапак – *д.ю.н. (Астана, Казахстан)*

Главный редактор
Дюсенов Е.А. – *к.ю.н.*

Состав Редакционной коллегии
Азер Алиев – *PhD (Киль, Германия)*
Байниязова З.С. – *к.ю.н. (Саратов, Россия)*
Джангарашев Р.М. – *LLM (Астана, Казахстан)*
Исмагулов К.Е. – *к.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Ишеков К.А. - *д.ю.н. (Москва, Россия)*
Казбаева А.Г. – *к.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Каирбаева Л.К. – *PhD (Астана, Казахстан)*
Киязова А.Ж. – *LLM (Астана, Қазақстан)*
Кулжабаева Ж.О. – *к.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Мурзашев К.Т. – *(Астана, Казахстан)*
Нурмагамбетов Р.Г. – *PhD (Челябинск, Россия)*
Примашев Н.М. – *к.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Рахимбердин К.Х. – *д.ю.н. (Усть-Каменогорск, Казахстан)*
Тегизбекова Ж.Ч. – *к.ю.н. (Бишкек, Кыргызстан)*
Финк Д.А. - *к.ю.н. (Астана, Казахстан)*

Редактор – **Колтубаева Г.Б.**
Верстка – **Тасирова А.С.**
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Свидетельство о постановке на учет СМИ № 17761-Ж от 25.06.2019 г. Комитета информации Министерства информации и коммуникаций Республики Казахстан (Первичная постановка на учет №6592-Ж. 07.09.2005 г.)

Адрес: Республика Казахстан,010000, г. Астана, пр. Кабанбай батыра, 19, блок С, каб. 306, тел.:8(7172)26-61-22
www.zqai.kz, E-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Колонка редакции 9

Конституционное и административное право

Р.К. САРПЕКОВ Роль научного сообщества в законопроектной деятельности государственных органов Республики Казахстан 13

Р.К. САРПЕКОВ, В.Т. КОНУСОВА К вопросу о законодательной регламентации лоббирования в Казахстане 20

С.К. ЖЕТПИСОВ, Б.К. НУРГАЗИНОВ, А.Ш. ХАМЗИН Миграция через призму конституционных прав: этнический и демографический контекст, мобильность трудовых ресурсов 29

А.А. КАРАЕВ Конституционный суд – важнейший орган защиты прав и свобод человека и гражданина: историко-правовой опыт зарубежных стран 41

Н.А. САРТАЕВА, Е.Б. АХМЕТОВ Вопросы совершенствования законодательства о политических партиях и выборах в целях обеспечения участия лиц с инвалидностью в общественно-политической жизни страны 50

А.С. АХМЕТОВ Актуальные вопросы развития правового образования 59

Ж.У. ТЛЕМБАЕВА, Г.С. БАЗАРОВА О некоторых проблемах законодательства Республики Казахстан в области здравоохранения 68

А.А. ДАУЛЕТХАНОВА О состоянии и развитии законодательства об общественном здравоохранении Республики Казахстан 76

Гражданское и гражданско-процессуальное право

А. АМАНГЕЛЬДЫ Что из диссертации д.ю.н. профессора А. Амангельды реализовано в действующем законодательстве Республики Казахстан в сфере интеллектуальной собственности от 20 июня 2018 года 85

А.А. АСЫЛБЕКОВА Некоторые изменения и дополнения, внесенные в Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан 94

Ф.Г. ИБРАГИМОВА, Е.М. АЙТКАЗИН, А.Е. ИСМАГУЛОВ Соблюдение правил этики продвижения лекарственных средств и медицинских изделий на фармацевтическом рынке Республики Казахстан 101

Г.Э. АБДРАСУЛОВА, У.Е. КУДИЯРОВА Способы взаимного возврата дара бывшими супругами при расторжении брака (на основании решения суда) 110

Уголовное право и уголовный процесс

Д.А. ФИНК Доступ к уголовно-процессуальным средствам восстановления прав потерпевшего в начале досудебного расследования 117

С.М. РАХМЕТОВ Мониторинг практики применения некоторых норм Уголовного кодекса об ответственности за уголовные правонарушения в сфере экономической деятельности 124

К.Х. РАХИМБЕРДИН, М.Р. ГЕТА (г. Новокузнецк, Россия) Некоторые криминологические и уголовно-правовые аспекты противодействия сексуальному насилию и домогательствам в сфере труда в Республике Казахстан 135

Б.М. ИМАШЕВ Реализация принципов уголовного судопроизводства в деятельности специалиста и судебного эксперта: проблемы и перспективы. Часть 1. 146

К.Е. ИСМАГУЛОВ, Е.Н. КАЛИАКПЕРОВА Защита прав граждан в рамках развития принципа состязательности и равноправия сторон 155

Международное право и сравнительное правоведение

Е.В. ПОРОХОВ К вопросу о понятии, предмете и формах международного налогового права 165

Е.С. ЖАМБАЕВ, Н. САУЛЕН, А.Н. САГАДИЕВ Актуальные вопросы правового регулирования защиты частной жизни и персональных данных в европейском праве 174

А.А. КЕНЖАЕВ, Ж.А. ХУДОБЕРГАНОВ (Ташкент, Республика Узбекистан) Водно-правовая проблема Центральной Азии как один из объектов «парламентской дипломатии» 183

А.М. КАРАТАЕВА, Д.Б. МАХАМБЕТСАЛИЕВ Некоторые вопросы осуществления государственной власти в Соединенных Штатах Америки 192

М.Н. НУРТАЙ, Ж.Т. САЙРАМБАЕВА Влияние положений соглашения ТРИПС о пограничных мерах на законодательство Республики Казахстан 204

Правовой мониторинг

Е.К. АХМЕТОВ, М.Ж. КУЛИКПАЕВА Некоторые вопросы государственного регулирования, контроля и надзора финансового рынка и финансовых организаций 212

М.И. ДЯЧУК, С.С. ШИШИМБАЕВА Анализ эффективности закона Республики Казахстан «О лотереях и лотерейной деятельности» 224

Ж.А. ЖАДАУОВА, А.С. РАМАЗАНОВА Совершенствование законодательства в сфере радиационной безопасности населения 235

Из практики законотворчества на государственном языке

Г.Д. МАКАНОВА Некоторые вопросы научной лингвистической экспертизы международных договоров 246

Трибуна молодого ученого

Е.Б. АХМЕТОВ Принцип активной роли суда в административном судопроизводстве Республики Казахстан и в зарубежных странах 252

А.Р. КУМАРБЕКОВА Конституция Республики Казахстан – основополагающий акт государства: от теории к опыту реформирования 261

А.Б. САТАЕВА Досудебный протокол в гражданском процессе Англии и Казахстана: сравнительный анализ 268

А.Е. НҰРТАН Сущность и значение исполнительного производства как отдельной отрасли права 276

Г.С. ТАТЕБАЕВА Проблемы ответственности за вред, причиненный источником повышенной опасности 283

Архивные страницы «Вестника»

С.С. КАРЖАУБАЕВ Возвращаясь к научной публикации к.ю.н. Л.Т. Турганбаевой «Языковая политика в Казахстане» 291

Библиография

В.Б. ЕВДОКИМОВ Рецензия на монографию М. Какителашвили «Деятельность политических партий в государствах – участниках СНГ». – Москва: Проспект, 2021. – 228 с. 299

Bulletin of Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan

JARSHYSY

scientific and legal journal №4 (71)-2022

Founder and publisher:
RSE on the REM «Institute of Legislation and Legal information of the Republic of Kazakhstan»
Published since 2006
All journal materials are placed on the website
www.zqai.kz
Included in the list of publications of basic scientific results of dissertations on legal sciences (Order CCES MES RK №38 from 14.02.2022)

Editorial Council members

Sarpekov R.K. – *c.j.s., Honored Worker of Kazakhstan (Astana, Kazakhstan) – (Chairman)*
Abaydeldinov E.M. – *d.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Abyzov R.M. – *d.j.s. (Barnaul, Russian)*
Belih V.S. – *d.j.s. (Ekaterinburg, Russian)*
Gubin E.P. – *d.j.s. (Moscow, Russian)*
Melnik R.S. – *d.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Moiseev A.A. – *d.j.s. (Moscow, Russian)*
Muromcev G.I. – *d.j.s. (Moscow, Russian)*
Rahmetov S.M. – *d.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Malinovski V.A. – *d.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Unzila Shapak – *d.j.s. (Astana, Kazakhstan)*

Chief Editor
Dyussenov Ye.A. – *c.j.s.*

Editorial Board members

Azer Aliyev – *PhD (Kiel, Germany)*
Bainiyazova Z.S. – *c.j.s. (Saratov, Russian)*
Dzhangarashev R.M. – *LLM (Astana, Kazakhstan)*
Ismagulov K.Y. – *c.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Ishekov K.A. – *d.j.s. (Moscow, Russian)*
Kazbayeva A.G. – *c.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Kairbaeva L.K. – *PhD (Astana, Kazakhstan)*
Kiyazova A.Zh. – *LLM (Astana, Kazakhstan)*
Kulzhabayeva Zh.O. – *c.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Murzashev K.T. – *(Astana, Kazakhstan)*
Nurmagambetov R.G. – *PhD (Chelyabinsk, Russian)*
Primashev N.M. – *c.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Rakhimberdin K.H. – *d.j.s. (Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan)*
Tegizbekova Zh.Ch. – *c.j.s. (Bishkek, Kyrgyzstan)*
Fink D.A. - *c.j.s. (Astana, Kazakhstan)*

Editor – **Koltubaeva G.B.**
Layout – **Tasirova A.S.**
Tel.: 8 (7172) 26-61-29

The certificate of registration of mass media №17761-G from 25.06.2019 from the Information Committee of the Ministry of Information and Communications of the Republic of Kazakhstan (Number and date of primary registration №6592-Zh.07.09.2005.)

Address: The Republic of Kazakhstan, 010000, Astana, Kabanbay-batyr ave., 19, block C, office 306, тел.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Editorial 11

Constitutional and Administrative Law

R.K. SARPEKOV The role of scientific community in the legislative activities of state bodies of the Republic of Kazakhstan 13

R.K. SARPEKOV, V.T. KONUSOVA On the issue of legislative regulation of lobbying in Kazakhstan 20

S.K. ZHETPISOV, B.K. NURGAZINOV, A.S. KHAMZIN Migration through the prism of constitutional rights: ethnic and demographic context, labor mobility 29

A.A. KARAEV The constitutional court is the most important body for the protection of human and civil rights and freedoms: historical and legal experience of foreign countries 41

N.A. SARTAYEVA, Y.B. AKHMETOV Issues of improving legislation on political parties and elections in order to ensure participation of persons with disabilities in the socio-political life of the country 50

A.S. AKHMETOV Current issues of the development of legal education 59

Zh.U. TLEMBAYEVA, G.S. BAZAROVA About some problems of the legislation of the Republic of Kazakhstan in the field of healthcare 68

A.A. DAULETKHANOVA On the state and development of legislation on public health of the Republic of Kazakhstan 76

Civil and Civil Procedure Law

A. AMANGELDY What from the thesis of doctor of law, professor Amangeldy A.A. implemented in the current legislation of the Republic of Kazakhstan in the sphere of intellectual property of june 20, 2018 85

A.A. ASSYLBEKOVA Some amendments and additions made to the Civil procedure code of the Republic of Kazakhstan 94

F.G. IBRAGIMOVA, Y.M. AYTKAZIN, A.E. ISMAGULOV Compliance with the rules of ethics for the promotion of medicines and medical products in the pharmaceutical market of the Republic of Kazakhstan 101

G.E. ABDRASULOVA, U.E. KUDIYAROVA Ways to return gifts to each other at the dissolution of marriage by former spouses (based on a court decision) 110

Criminal law and Criminal procedure
D.A. FINK Access to the criminal procedure means of restoring the rights of the victim at the beginning of the pre-trial investigation 117
S.M. RAKHMETOV Monitoring of the practice of applying certain norms of the Criminal code on liability for criminal offenses in the field of economic activity 124
K.K. RAKHIMBERDIN, M.R. GETA (Novokuznetsk, Russia) Some criminological and criminal legal aspects of countering sexual violence and harassion in the sphere of work in the Republic of Kazakhstan 135
B.M. IMASHEV Implementation of the principles of criminal justice in the activities of a specialist and a forensic expert: problems and prospects. Part 1 146
K.E. ISMAGULOV, E.N. KALIAKPEROVA Protection of the rights of citizens in the framework of the development of the principle of competition and equality of the parties 155

International law and Comparative law
Y.V. POROKHOV To the question of the concept, subject and forms of international tax law 165
Y.S. ZHAMBAYEV, N. SAULEN, A.N. SAGADIEV Actual problems of legal regulation of privacy and personal data protection in european law 174
A.A. KENZHAEV, J.A. KHUDOBERGANOV (Tashkent, Republic of Uzbekistan) The water and legal problem of Central Asia as one of the objects of "parliamentary diplomacy" 183
A.M. KARATAYEVA, D.B. MAKHAMBETSALIYEV Some issues of the exercise of the state power in the United States of America 192
M.N. NURTAY, ZH.T. SAYRAMBAEVA Impact of the TRIPS agreement provisions on border measures on the legislation of the Republic of Kazakhstan 204

Legal monitoring
Y.K. AKHMETOV, M.ZH. KULIKPAYEVA Some issues of state regulation, control and supervision of the financial market and financial organizations 212
M.I. DYACHUK, S.S. SHISHIMBAYEVA Analysis of the effectiveness of the Law of the Republic of Kazakhstan «On Lotteries and lottery activities» 224
ZH.A. ZHADAUOVA, A.S. RAMAZANOVA Improvement of legislation in the field of radiation safety of the population 235

From the lawmaking practice in the official language
G.D. MAKANOVA Certain issues of international treaties scientific linguistic expertise 246

Young researchers' tribune
Y.B. AKHMETOV The principle of the active role of the court in the administrative proceedings of the Republic of Kazakhstan and in foreign countries 252
A.R. KUMARBEKOVA Constitution of the Republic of Kazakhstan is the fundamental act of the state: from theory to experience of reform 261
A.B. SATAYEVA Pre-action protocol in civil proceedings in England and Kazakhstan: a comparative analysis 268
A. NURTAN Essence and meaning of enforcement proceedings as a separate branch of law 276
G. S. TATEBAYEVA Problems of liability for damage caused by a source of increased danger 283

The archive pages of the «Bulletin»
S.S. KARZHAUBAYEV Returning to the scientific publication of c.l.s. L.T. Turganbayeva «Language policy in Kazakhstan» 291

Bibliography
V.B. EVDOKIMOV Review of M. Kakitelashvili's monograph «Activity of political parties in the CIS member states». – Moscow: Prospekt, 2021. – 228 p. 299

ӘОЖ 347.1

ЖОҒАРЫ ҚАУІПТІЛІК КӨЗІ КЕЛТІРГЕН ЗИЯН ҮШІН ЖАУАПКЕРШІЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

Гүлдәурен Сәттіғұлқызы Татебаева
М.С. Нәрікбаев атындағы KAZGUU Университеті Жеке құқық департаментінің senior lecturer, заң ғылымдарының магистрі,
М.С. Нәрікбаев атындағы KAZGUU Университетінің докторанты,
Астана қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: g_tatebayeva@kazguu.kz

Аннотация. *Бұл ғылыми мақалада азаматтық құқық саласындағы жоғары қауіптілік көзі арқылы зиян келтіру нормаларының құқық қолдану тәжірибесінде жүзеге асырылу мүмкіндіктері сипатталған. Автор «жоғары қауіптілік көзі» мен «айналасындағыларға жоғары қауіп туғызатын қызмет» түсініктерін талдай отырып, шетелдік және ұлттық заңнама деңгейіндегі реттелу жағдайларына көз жүгіртеді.*

Мақалада жоғары қауіптілік көзінің иесінің азаматтық құқықтық жауапкершілігі мәселесі көтеріледі. «Айналасындағыларға жоғары қауіп туғызатын қызмет» немесе «жоғары қауіптілік көзі» ұғымдарының басқа құқық салаларында қолданылу мүмкіндігі және оларды айырудағы негізгі айырмашылықтар және бұл түсініктерді толық зерделеу үшін ғылымда қалыптасқан «объект теориясы» мен «қызмет теориясын» қолдану жағдайларын қарастырады.

Жоғары қауіптілік көздеріне қатысты сұрақтарды реттейтін заңнама нормаларын тәжірибеде дұрыс қолданудың, оның ішінде бұл сұрақ аясындағы ұғымдық аппараттың болмауы, орыс және қазақ тіліндегі мәтіндердің бірдей түсінілуіндегі қиындықтар, жоғары қауіптілік көздерінің толық тізбесінің болмауы секілді проблемалық тұстары көтеріледі.

Ғылыми мақаланың мақсаты: жоғары қауіптілік көзі арқылы келтірілген зиянды өтеудегі кейбір мәселелерге ғылыми тұрғыдан талдау жасау арқылы бұл сұрақты ары қарай жетілдіру үшін тұжырымдар даярлау.

Қазақстан Республикасының Конституциясының 1-бабының 1-тармағында адам және оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары еліміздің ең қымбат қазынасы екенін бекітсе, бұл құндылықтарға келтірілген зиян шын мәнінде, ешқашан толығымен өтелмейтіндігі, соның ішінде азаматтық құқықтағы кінәсіздіктен туындайтын жауапкершілік мәселесі, яғни жоғары қауіптілік көзі арқылы зиян келтіру мәселелері бұл тақырыптың ғылыми жағынан өзектілігіне куә болады.

Түйін сөздер: *жоғары қауіптілік көзі; айналасындағыларға жоғары қауіп туғызатын қызмет; жоғары қауіптілік көзін иеленуші; зиян; объект; жауапкершілік.*

ПРОБЛЕМЫ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ВРЕД, ПРИЧИНЕННЫЙ ИСТОЧНИКОМ ПОВЫШЕННОЙ ОПАСНОСТИ

Татебаева Гүлдәурен Сәттіғұлқызы
Senior lecturer Департамента Частного права Университета KAZGUU имени М.С. Нарикбаева, магистр юридических наук, докторант Университета KAZGUU имени М.С. Нарикбаева,
г.Астана, Республика Казахстан, e-mail: g_tatebayeva@kazguu.kz

Аннотация. *В данной научной статье описаны возможности реализации в правоприменительной практике норм причинения вреда источником повышенной опасности в сфере гражданского права. Анализируя понятия «источник повышенной опасности» и «деятельность, создающая повышенную опасность для окружающих», автор обращается к условиям регулирования на уровне зарубежного и национального законодательства.*

В статье поднимается вопрос о гражданско-правовой ответственности владельца источника повышенной опасности. Возможность применения понятий «деятельность, создающая повышенную опасность для окружающих» или «источник повышенной опасности» в других отраслях права и основные различия в их различении и для более полного изучения этих понятий рассматриваются сложившиеся в науке случаи применения «теории объекта» и «теории деятельности».

Поднимаются проблемные моменты правильного применения на практике норм законодательства, регулирующих вопросы, касающиеся источников повышенной опасности, в том числе отсутствие понятийного аппарата в рамках данного вопроса, трудности в однозначном понимании текстов на русском и казахском языках, отсутствие полного перечня источников повышенной опасности.

Цель научной статьи: подготовить выводы для дальнейшего совершенствования данного вопроса путем научного анализа некоторых вопросов возмещения вреда, причиненного источником повышенной опасности.

В пункте 1 статьи 1 Конституции Республики Казахстан закреплено, что человек и его жизнь, права и свободы являются высшей ценностью страны, то, что вред, причиненный этим ценностям, на самом деле никогда не возмещается полностью, в том числе вопрос ответственности, вытекающей из безвиновности в гражданском праве, то есть причинение вреда источником повышенной опасности, свидетельствует о научной актуальности данной темы.

Ключевые слова: *источник повышенной опасности; деятельность, создающая повышенную опасность для окружающих; владелец источника повышенной опасности; вред; объект; ответственность.*

PROBLEMS OF LIABILITY FOR DAMAGE CAUSED BY A SOURCE OF INCREASED DANGER

Guldauren Tatebayeva
Senior lecturer Department of private law, M.Narikbayev KAZGUU University, Master of Law,
Astana, Republic of Kazakhstan; e-mail: g_tatebayeva@kazguu.kz

Abstract. *This scientific article describes the possibilities of implementing in law enforcement practice the norms of causing harm by a source of increased danger in the field of civil law. Analyzing the concepts of "a source of increased danger" and "activities that create increased danger to others", the author refers to the conditions of regulation at the level of foreign and national legislation.*

The article raises the question of the civil liability of the owner of the source of increased danger. The possibility of applying the concepts of "activity that creates increased danger to others" or "source of increased danger" in other branches of law and the main differences in their distinction and for a more complete study of these concepts, the cases of application of "object theory" and "activity theory" that have developed in science are considered.

The problematic aspects of the correct application in practice of the norms of legislation regulating issues related to sources of increased danger are raised, including the lack of a conceptual apparatus within the framework of this issue, difficulties in unambiguous understanding of texts in Russian and Kazakh, the lack of a complete list of sources of increased danger.

The purpose of the scientific article is to prepare conclusions for further improvement of this issue by scientific analysis of some issues of compensation for damage caused by a source of increased danger.

Paragraph 1 of Article 1 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan stipulates that a person and his life, rights and freedoms are the highest value of the country, that the harm caused to these values, in fact, is never fully compensated, including the issue of liability arising from innocence in civil law, that is, causing harm by a source of increased danger, testifies to the scientific relevance of this topic.

Key words: *a source of increased danger; an activity that poses an increased danger to others; the owner of the source of increased danger; harm; object; responsibility.*

DOI: 10.52026/2788-5291_2022_71_4_283

Кіріспе

Жоғары қауіптілік көзінің түсінігі 1963 жылғы 28 желтоқсандағы Қазақ КСР Азаматтық Кодексінде бір ғана сөйлеммен шектелген болатын: «Қызметі айналасындағылар үшін жоғары қауіптілікпен байланысты ұйымдар мен азаматтар (көлік ұйымдары, өнеркәсіп орындары, құрылыстар, автокөлік иелері және т.б.), егер зиян дүлей күштердің немесе жәбірленушінің теріс пиғылының салдарынан келтірілгенін дәлелдемесе, жоғары қауіптілік көздері келтірген зиянды өтеуге міндетті»[1].

Бүгінгі таңдағы әрекеттегі Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексіне (бұдан әрі – ҚР АК) үңілетін болсақ, бір ғана 931-баппен және сол Қазақ КСР Азаматтық Кодексінде қалыптасқан нұсқада өзгеріссіз көрініс тапқан: қызметі айналасындағылар үшін жоғары қауіптілікпен байланысты заңды тұлғалар мен азаматтар (көлік ұйымдары, өнеркәсіп орындары, құрылыстар, көлік құралдарының иелері және т.б.), егер зиян дүлей күштердің немесе жәбірленушінің теріс пиғылының салдарынан пайда болғанын дәлелдемесе, жоғары қауіптілік көздері келтірген зиянды өтеуге міндетті.

Заңнама нормасынан тікелей көретініміз жоғары қауіптілік көздерінің толық тізбесі көрсетілмеген, 1963 жылғы тізім қандай болса, елу тоғыз жыл өткендегі тізім дәл солай, өзгермеген қалыпта, сондықтан соттар істі қарастыру барысында қызмет үрдісінде пайдаланылатын заттардың немесе өзге де объектілердің ерекше қасиеттерін ескеріп, ҚР АК 931-бабында көзделмеген басқа да қызметтерді жоғары қауіптілік көзі деп тануы мүмкін.

Зиян келтіру салдарынан туындайтын жалпы жауапкершілікке қарағанда жоғары қауіптілік көзі арқылы келтірілген зиян үшін жауаптылық қатаңырақ, себебі жәбірленушінің теріс пиғылы немесе дүлей күш қана жауапкершілікті болғызбайды. Айтылғандардан байқайтынымыз, жоғары қауіптілік көзі арқылы келтірілген зиянды өтеу міндеті туындау үшін сәйкес қызметтегі зиян келтіру фактісі мен мұндай қызмет пен орын алған нәтиже арасындағы себепті байланыстың болуы жеткілікті. Жауапкершіліктің туындауы үшін кінәнің болуы талап етілмейді [1].

Материалдар мен әдістер

Азаматтық құқықтағы жоғары қауіптілік көзі арқылы келтірілген зиянды өтеу мәселелерін қарастыру барысында ғылыми танымның келесі әдістерін: тарихи-құқықтық, формальды-құқықтық, ғылыми талдау әдістері қолданыла отырып, жан-жақты кешенді зерттеу жүргізілді. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының және шет елдердің азаматтық құқық саласындағы құқықтық актілері мен осы саладағы шетелдік және отандық авторлардың ғылыми еңбектеріне зерттеу жүргізілді.

Талқылау және оның нәтижелері

Соңғы жылдардың тәжірибесі көрсеткендей зиян келтіру салдарынан туындайтын міндеттемелерге жататын жоғары қауіптілік көзі арқылы келтірілген зиян аясында шешімін таппаған біршама мәселелер бар. Бұл біріншіден отандық заңнамада жоғары қауіптілік көзінің анықтамасының жоқтығы, азаматтық құқық бойынша барлық оқу және ғылыми әдебиеттерде бұл түсініктің әрдайым пікірталас туғызатыны, азаматтық заңнаманың орыс және қазақ тіліндегі нұсқаларындағы бірізділіктің жоқтығы секілді мәселелер деп білеміз.

Тақырыптың шеңбері тар болғанымен, қолданылу аясы өте кең және сан қырлы. Әрбір адам күнделікті өмір барысында толық бақылауға жатпайтын заттармен бетпе-бет кездеседі (мыс., автокөлік), өмірі мен денсаулығы үшін жоғары қауіптілігі бар қызмет салаларында еңбек етеді (мыс., өндіріс орындары).

«Жоғары қауіптілік көзі» терминінің өзі ҚР АК-де «жоғары қауіптілік көзі» деп кездессе, «Республика соттарының денсаулыққа келтірілген зиянды өтеу жөніндегі заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 1999 жылғы 9 шілдедегі № 9 Нормативтік қаулысында (бұдан әрі – Нормативтік қаулы) «қатерлі орын туғызушы» сөзі қолданылады, бұл олқылық құқық қолданушыларды бұл институтты талқылау кезінде екі ойлы пікірде қалдырып, бұл сала сұрақтарын түсінуде қиындықтар туғызады.

ҚР АК 931-бабының атауы «Айналасындағыларға жоғары қауіп туғызатын қызмет

[1] *Гражданский Кодекс Казахской ССР от 28 декабря 1963 года // URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K630001000_(жүгінген күн: 26.09.2022 ж.).*

(жоғары қауіптілік көздері) арқылы келтірілген зиян үшін жауапкершілік» деп аталады.

«Жоғары қауіптілік көздері» мен «айналасындағыларға жоғарғы қауіп туғызатын қызмет» терминдерін заңнама бұлай қарастырғанмен, біздің ойымызша, бұл терминдер бір-біріне барабар сөздер емес.

Қызметі айналасындағылар үшін жоғары қауіптілікпен байланысты заңды тұлғалар мен азаматтар (көлік ұйымдары, өнеркәсіп орындары, құрылыстар, көлік құралдарының иелері және т.б.), егер зиян дүлей күштердің немесе жәбірленушінің теріс пиғылының салдарынан пайда болғанын дәлелдемесе, жоғары қауіптілік көздері келтірген зиянды өтеуге міндетті[2].

Бұл ережеде заң шығарушы жоғары қауіптілік көзі арқылы келтірілген зиян үшін жауапкершілік жүктелетін тұлғаны айқындайды, яғни жоғары қауіптілік көзінің иеленушісі ретінде көрсетеді.

Жоғары қауіптілік көзін пайдалануды меншік құқығы, шаруашылық жүргізу құқығы, оралымды басқару құқығы ретінде немесе басқа да негіздер бойынша (жалға алу келісімі бойынша, көлік құралын жүргізу туралы сенімхат бойынша, құзыретті органның жоғары қауіптілік көзін тапсыру туралы өкімі бойынша) иелену негізінде жүзеге асыратын заңды тұлғаны немесе азаматты жоғары қауіптілік көзінің иесі деп тану керектігі Нормативтік қаулыда көрсетілген.

Ғылыми әдебиеттерге сүйенсек, жоғары қауіптілік көзінің иеленушісін ұғыну үшін үш көзқарасты бөліп көрсетсек болады. Бірінші көзқарас бойынша, қандай да бір құқықтық негіз арқылы жоғары қауіптілік көзінің эксплуатациясын жүзеге асыратын тұлға иеленуші болып табылады.

Екінші көзқарас бойынша иеленуші ретінде қандай да бір құқықтық негіз арқылы жоғары қауіптілік көзін иеленетін тұлға болады.

Соңғы, үшінші көзқарас бойынша жоғары қауіптілік көзінің иеленушісін ұғынуды оны пайдаланудың қандай да бір құқықтық негіздің күші арқылы жүзеге асыруға әкеліп саяды.

Заттың эксплуатациясын жүзеге асыру – затты иелену немесе оны пайдаланумен барабар емес [2, 134-б.].

Сот тәжірибесіндегі ең жиі кездесетін мысал жоғары қауіптілік көзінің әрекеті – автокөліктің қозғалысына тоқталайық. Егер қозғалыс әрекеттің мысалы болса, онда автокөлік тікелей жоғары қауіптілік көзі болып табылуы тиіс. Алайда автокөлік қызмет емес, азаматтық құқықтың объектісі болып табылады. Сондықтан жоғары қауіптілік көзі болып автокөлік емес, оның эксплуатациясы (жүзеге асырылуы) табылады. Яғни, мұндай көздің әрекеті эксплуатацияланатын автокөліктің қозғалысы, яғни ол жүргізушінің басқаруындағы жұмыс жасайтын автокөліктің қозғалысымен де, оның өздігінен қозғалуымен де шартталуы мүмкін.

Ресей Федерациясының заңнамасына сай бір орында қозғалыссыз тұрған автокөліктің есігін жолаушының ашуы арқылы өтіп бара жатқан жаяу жүргіншіге келтірілген зиян жалпы негіздер бойынша өтеледі[3]. Бұдан шығатын қорытынды автокөліктің есігін ашу (жабу) автокөліктің эксплуатациясы ұғымына кірмейді. Зиян тек қозғалыстағы автокөлікпен ғана емес, жұмыс жасап тұрған қозғалтқышы бар, бір орында тұрған автокөліктен шығарылған пайдаланылған газдар арқылы да келтірілуі мүмкін. Бұл жағдайда адамның пайдаланылған газдармен улануын автокөлікті эксплуатациялау нәтижесінде келтірілген зиян ретінде қарастыра аламыз ба, әлде біздің алдымызда эксплуатацияланған автокөлікпен емес, жоғары қауіптілік көзі - жұмыс жасап тұрған қозғалтқыш (механизм) арқылы зиян келтіру орын алып тұр ма?

Зиян бензиннің жануы салдарынан келтірілсе ше? Бұл жағдайда да автокөліктің есігінің ашылуы сияқты ҚР АК 931-бабын қолдана аламыз ба?

Бұған біздің заңнамамыздағы жоғары қауіптілік көзінен келтірілген зиян сұрақтарын түсіндіретін Нормативтік қаулы жауап беріп, қатерлі орын туғызушылардың қимылынан келтірілген зиян үшін оларды арнайы мақсатпен пайдалану кезінде және зиянды сипаттарының өзінен-өзі пайда болуы кезінде де жауапкершілік туындайтынын (мысалы, автокөліктің өзінен-өзі жүріп кетуі салдарынан келтірілген зиян)[4] түсіндіреді.

[2] *Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (ерекше бөлім) Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 1 шілдедегі №409 Кодексі // URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K990000409_ (жүгінген күн: 26.09.2022 ж.).*

[3] *Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 26 января 2010 г. № 1 «О применении судами гражданского законодательства, регулирующего отношения по обязательствам вследствие причинения вреда жизни или здоровью гражданина» // URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_96790/ (жүгінген күн: 26.09.2022 ж.).*

[4] *«Республика соттарының денсаулыққа келтірілген зиянды өтеу жөніндегі заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 1999 жылғы 9 шілдедегі № 9 Нормативтік қаулысы // URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P99000009S_(жүгінген күн: 26.09.2022 ж.).*

Құқық субъектілерінің қызметі мен жоғары қауіптілік көзі арасындағы байланысты анықтағанда бір субъектінің қызметінің шеңберінде бірнеше жоғары қауіптілік көзі туындауы мүмкін. Құрылыс салу жұмыстарымен айналысатын ұйым бірнеше объектіде құрылыс жүргізуі мүмкін, олардың әрқайсысы жоғары қауіптілік көзі болып танылады. Оған қоса, бұл ұйым өз жұмыстарын іске асыру үшін бірнеше көлік құралдарын қолданады (жүк аударғыш машина, трактор, кран және т.б.), бұлардың әрқайсысы да жоғары қауіптілік көзі болып келеді [3].

Жүзеге асырылуы адамның оны толық бақылауға алуына келмейтіндіктен зиян келтіретін қатерлі орын туғызатын кез келген әрекеттер, сондай-ақ осындай сипаттағы өндірістік, шаруашылық және басқа да бағыттағы заттар мен өзге объектілерді пайдалану, тасымалдау, сақтау жөніндегі қызмет жоғары қауіптілік көзі болып танылады. Яғни жоғары қауіптілік көзі мәселелерін қарастырудағы «қызмет теориясын» М.М.Агарков, О.С.Иоффе, Б.С.Антимонов қолдаған болатын.

Яғни бұдан шығатын қорытынды, заттар өздігінен жоғары қауіптілік көзі емес. Антимонов Б.С. жоғары қауіптілік көзін кез келген жағдайда әрекет немесе әрекеттердің жиынтығы деп қарастырды, алайда объектінің өзінің мұндай болу мүмкіндігін қарастырмады [4, 48-б.].

«Қызмет теориясына» қарсы «объект теориясы» бар, бұл жерде материалдық нысандағы зат оны пайдалану пайдаланбауына байланыссыз жоғары қауіптілік көзі деп танылуы тиіс. Бұл теорияның жақтаушысы ретінде О.А. Красавчиков «қызмет теориясын» сынай келе, машиналар мен механизмдердің әрекетін физика, химия және өзге де жаратылыстану ғылымдарының заңдарының негізінде тікелей қызмет етуі деп қарастырды, ал адамның қызметі болса әртүрлі әлеуметтік алғышарттармен байланысты, және соңында барлық механизмдер адамның еркіне бағынышты, өйткені олар адам санасы мен қызметінің жемісі [5, 36-б.]. Алайда автор жоғары қауіптілік көзін анықтаған кезде адам қызметінің маңызын жоққа шығармайды, бірақ «зат» түріндегі объектіге көбірек мән береді.

ҚР АК 931-бабына сәйкес жоғары қауіптілік көзі арқылы келтірілген зиянды өтеу міндеті қазіргі азаматтық заңнамаға сай жоғары қауіптілік көзін иеленуші заңды тұлғаға немесе азаматқа жүктеледі. Дегенмен, тікелей зиян келтіруші мен иеленуші бір тұлға ретінде болмай қалатын жағдайлар кездеседі, әрекетті зиян келтіруші жасаса да, жауапкершілік иеленушіге жүктелуі мүмкін. Бұл жерден пайдалануды кім жүзеге асырғанына қарамастан объектінің өзіне деген құқықтардың болуына жауапкершіліктің тәуелді екенін көреміз, сондықтан «объект теориясы» бізге жақынырақ.

Тағы бір мысал, егер жасанды интеллектті жоғары қауіптілік көзі ретінде қарастырсақ, оның иеленушісі, яғни жасанды интеллект кімнің атынан әрекет етті, сол тұлға жауапкершілікке тартылады [6, 386-б.].

Осылайша жоғары қауіптілік көзінің белгілері ретінде: адамның бақылауына толық көнбейтіндігі, айналасындағыларға жоғарғы қауіп туғызудың мүмкіндігі, адам қызметін жүзеге асыру шеңберінде зиян келтіруін келтіреміз. Мұндай белгілерді В.М. Болдинов та ұсынды, алайда ол «обьект теориясының» жақтаушысы ретінде міндетті объект ретінде адам қызметінің аясында зиян келтіру белгісін қарастырмады [7, 189-б.].

Жоғары қауіптілік көзінің біртұтас анықтамасының жоқтығы жоғары қауіптілік көзі арқылы келтірілген зиянның орнын толтыру сұрақтары бойынша бірыңғай сот тәжірибесін қалыптастыруға да кедергі жасауда.

«Жоғары қауіптілік көзі» түсінігінің мазмұнын қарастыру кезінде ҚР АК 931-бабының әрекет ету аясына жататын, оларды жүзеге асыру зиян келтіруге әкеліп соқтыруы мүмкін қызмет түрлерінің тізімі қаншалықты кең екендігі туралы сұрақ туындайтыны даусыз. «Жоғары қауіптілік көзі» терминін заңнама тек азаматтық құқық аясында ғана қолданбайды, бұл термин ҚР қылмыстық кодексінде де кездеседі, атап айтсақ, 204-бап - отпен немесе қауіптілігі жоғары өзге де көздермен абайсыз жұмыс істеу арқылы жасалған не ауыр зардаптарға әкеп соққан немесе аса ірі залал келтірген бөтеннің мүлкін абайсызда жою немесе бүлдіру; 341-бап -үй маңындағы, саяжай мен бау-бақша учаскелеріндегі ағаштар мен бұталардан басқа, орман қорына кіретін және кірмейтін ағаштар мен бұталарды отты немесе өзге де қауіптілігі жоғары көздерді ұқыпсыз қолдану салдарынан жою немесе зақымдау; 462-бап - қару-жарақпен, оқ-дәрілермен, радиоактивті материалдармен, жарылғыш немесе

айналасындағыларға аса қауіп төндіретін өзге де заттармен және нәрселермен жұмыс істеу қағидаларын бұзу[5].

Кейде жоғары қауіптілік көзі арқылы келтірілетін зиян институтының әрекет ету аясына жоғары қауіптілік қызмет арқылы зиян келтірудің табиғатымен ұқсас, алайда өзіндік жеке ерекшеліктерге ие құқық бұзушылықтарды да жатқызып жатады. Бұл жерде қоршаған ортаға зиян келтіру туралы сөз қозғалып тұр. В.В. Абрамов гидротехникалық құрылыстарды жоғары қауіптілік көзі деп анықтап, олардың меншік иелері мен оларды іске асыратын ұйымдарға қоршаған орта мен тұрғындарға келтірген зиян үшін Ресей Федерациясының Азаматтық Кодексінің 1079-бабына сәйкес кінәсіздік жауапкершілік жүктелетіндігі жөнінде қорытындыға келген [8, 129-б.].

Әрине, қоршаған ортаға келтірілген зиян өтелуге жатады. Алайда, біздің ойымызша, бұл жерде жоғары қауіптілік көзі арқылы келтірілген зиянды өтеуден туындайтын міндеттеменің белгілері жоқ. Айналасындағыларға жоғары қауіп туғызатын қызмет арқылы зиян келтіру кезінде нақты бір тұлғаның мүліктік жағдайы немесе азаматтың өмірі мен денсаулығы қозғалады; қоршаған ортаға зиян келтіру кезінде біртұтас алғандағы қоғамның мүддесі ескеріледі. Бұл дегеніміз нақты бір тұлғаның мүлкіне келтірілген (немесе азаматтың өмірі мен денсаулығына келтірілген) зиянның орнын толтыру туралы талап қоршаған ортаға келтірілген зиянды өтеу туралы талаппен теңбе-тең емес. Химиялық кәсіпорынның улы заттарының ауаға шығарындыларынан нақты бір азаматқа да, ауаның озон қабатына да зиян келтірілуі мүмкін, яғни бұл дегеніміз сәйкес талаптарды қоюға мүмкіндік береді. Мұндай жағдайда бір ғана фактілік әрекет – зиянды заттарды ауаға тастаудың орын алғанына қарамастан, азаматтың денсаулығына келтірілген зиянның орнын толтыру және ауаның озон қабатының ластануы салдарынан келтірілген зиянды өтеу мақсаты үшін химиялық кәсіпорынның қызметі әр түрлі құқық бұзушылық ретінде саралануы мүмкін: ҚР АК бойынша жоғары қауіптілік көзі арқылы келтіру бойынша сараланса, Қазақстан Республикасының экологиялық кодексі бойынша – қоршаған ортаны қорғау саласындағы бұзушылық ретінде саралануы мүмкін[6].

ҚР АК 931-бабын дәлме-дәл түсіндіру жоғары қауіптілік көзін ұғынуға да, «айналасындағыларға жоғары қауіп туғызатын қызмет» және «жоғары қауіптілік көзі» ұғымдарының арақатынасына да заң шығарушының әр түрлі көзқарасы туралы қорытындыға келуге болады, бұл құқықтық әдебиеттерде де бірнеше рет талқыланған. Неге екені белгісіз, бұл факт жоғары қауіптілік көзі ретінде материалдық объектілерді емес, қызметті қарастыратын сот тәжірибесі сияқты М.А. Рожкованың да назарынан тыс қалған. Соңында М.А. Рожкова жоғары қауіптілік көзін «адамның бақылауындағы, бірақ оған тән қасиеттерге байланысты толық бақыланбайтын, қоршаған ортаға зиян келтірудің жоғары деңгейіндегі мүмкіндікке ие болатын материалдық объект» [9, 92-б.] ретінде айқындайды.

Ары қарай М.А. Рожкова тастың құлауы мысалын келтіреді, алайда біздің ойымызша өзі келтірген жоғары қауіптілік көзі құрылымына еш сәйкес келмейді: егер мұндай жағдай көшкіннің салдарынан туындаса бұл құбылыспен келтірілген зиян кездейсоқ, яғни бой бермейтін күштің әсерінен туындаған деп қарастырылады; егер тастың құлауы кәсіпорынның пайдалы қазбаларды өндіру мақсатында жарылыс жұмыстарын жүргізу себептерінен пайда болса, онда келтірілген зиян жоғары қауіптілік көзін пайдалану нәтижесінде келтірілген зиян ретінде қарастырылуы тиіс [9, 92-б.]. Дегенмен де тастың құлауы кезінде зиянды жарылғыш заттар емес, тастар келтіреді, демек, «қоршаған ортаға зиян келтірудің жоғары деңгейіндегі мүмкіндікке ие болатын материалдық объект» құрылымы ұсынылған жағдайға байланысты әрекет ете алмайды.

ҚР АК 931-бабы жоғары қауіптілік көзі ретінде «қызмет» пен «объектіні» ғана танып, осылайша оның үшінші белгісі – өзіне тән арнайы қасиетті ескермейді. Объектінің қасиеттері пайда (оны пайдаланудың бақыланған үрдісі барысында) немесе зиян (оған бақылау жүргізуді жоғалтқан жағдайда) әкелуі мүмкін. Біздің ойымызша, «қызмет» және «заттың қасиеті» объектіні сипаттағандықтан және онсыз бар бола алмайтындықтан, онда жоғары қауіптілік көзі ретінде дәл сол объект екендігі айқын.

Адамның қатысуынсыз объект өзінің пайдалы қасиеттерін көрсете алмайды, қауіпті

[5] *Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ // URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226#z1686 (жүгінген күн: 26.09.2022 ж.).*

[6] *Қазақстан Республикасының экология кодексі Қазақстан Республикасының 2021 жылғы 2 қаңтардағы № 400-VI ҚРЗ Кодексі // URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2100000400 (жүгінген күн: 26.09.2022 ж.).*

де бола алмайды. Демек, жоғары қауіптілік көзі ретінде объектіні танып, біз оған тән қасиеттерді де мойындаймыз: пайдалану үрдісінде (қызметте) өз қасиеттерін көрсету мүмкіндігі [10].

Қорытынды

Жоғарыда айтылғандардан көретініміз, бұл құбылыстың барлық мәнін көрсететін жоғары қауіптілік көзінің біртұтас анықтамасы қалыптастырылмаған. Біздің ойымызша, жоғары қауіптілік көзі ретіндегі объектінің тікелей өзінің сипатына байланысты болса керек, мысалы, жануарлар адам қызметінен тәуелсіз әрдайым жоғары қауіптілік көзінің дербес объектісі болады, өйткені алғашынан жануарлардың мінез-құлқын толық бақылауда ұстау мүмкін емес.

«Жоғары қауіптілік көзі» категориясы бағалау сипатына ие, ал әр түрлі жағдайды саралау соттың ұстанымынан және судьяның субъективті пікіріне тәуелді, мұның негізіне әрине тараптармен ұсынылған дәлелдемелер де, жоғары қауіптілік көзіне не жататындығы жөніндегі судьяның өзіндік жеке ойы да жатуы мүмкін. Нормативтік қаулының 5-тармағында қалыптастырылған жоғары қауіптілік көзінің белгілеріне қатысты олардың объективті қарастырылуы күмән тудырады: бір судьяға жерде жатқан тырма адамның бақылауына жатпайтындай көрінуі мүмкін, ал келесі судья үшін бірнеше нормативтердің сақталуын талап ететін химиялық зауыттың жұмысы адам тарапынан жан-жақты, қатаң бақылаудың мысалы болуы мүмкін. Сонымен қатар мәні бойынша бұл белгілерді қарастыру нәтижесінде олардың анық еместігі анықталды, бұл дегеніміз оларды мақсат бойынша нақты қолдану мүмкін емес.

Қорытындылай келе, біздің ойымызша, тақырып аясында орын алған бірнеше мәселелерді талқылап, мынадай байламға келдік:

әрекеттегі заңнамаға «айналасындағыларға жоғары қауіп туғызатын қызмет» және «жоғары қауіптілік көзі» терминдерінің анықтамасын енгізу қажет;

құқық қолданушылардың бұл институтты қолдану барысындағы біріздiлікті қалыптастыру үшін жоғары қауіптілік көздерінің тізбесін заман талабына сай барынша кеңейту керек;

Нормативтік қаулының 5-9 және 19-тармақтарындағы «қатерлі орын туғызушы» сөздерін «жоғары қауіптілік көзі» терминіне алмастыру қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Комментарий к Гражданскому кодексу Республики Казахстан (Особенная часть, главы 45-62) (Ответственные редакторы: Сулейменов М.К., Басин Ю.Г.). - [Электронды ресурс]. – Кіру режимі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1024873&pos=258;23#pos=258;23

2. Соломин С.К., Соломина Н.Г. Понятие владельца источника повышенной опасности // Закон №10, 2015. – С.132-137.

3. Соломин С.К., Соломина Н.Г. К вопросу о понятии источника повышенной опасности. - [Электронды ресурс]. – Кіру режимі: https://wiselawyer.ru/poleznoe/72417-voprosu-ponyatii-istochnika-povyshennoj-opasnosti

4. Антимонов Б.С. Гражданская ответственность за вред, причиненный источником повышенной опасности. / Б.С. Антимонов. – М.: Юриздат, 1952. – 300 с.

5. Красавчиков О.А. Возмещение вреда, причиненного источником повышенной опасности. / О.А. Красавчиков. – М.: Изд-во «Юридическая литература», 1996.-200 с.

6. Čerka, P., Grigienė, J., & Sirbikytė, G. (2015). Liability for damages caused by artificial intelligence. Computer Law & Security Review, 31(3), 376–389. doi:10.1016/j.clsr.2015.03.008

7. Болдинов В.М. Ответственность за причинение вреда источником повышенной опасности. / В.М. Болдинов – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. -372 с.

8. Абрамов В.В. Проблемы возмещения вреда, причиненного в результате нарушения законодательства о безопасности гидротехнических сооружений // Научно-практический экономико-правовой журнал «Бизнес, менеджмент и право». 2010. № 10. - С. 126-132.

9. Рожкова М.А. Об источнике повышенной опасности // Вестник ВАС РФ. 2002. №. 2. С. 88-100.

10. Сагрунян В.М. Источник повышенной опасности: новый подход в его понимании // Право и образование. 2009. № 8. - [Электронды ресурс]. – Кіру режимі: http://oktiabrsky.blg.sudrf.ru/modules.php?did=13&name=press_dep&op=4.

REFERENCES

1. Kommentarij k Grazhdanskomu kodeksu Respubliki Kazahstan (Osobennaja chast', glavy 45-62) (Otvetstvennye redaktory: Sulejmenov M.K., Basin Ju.G.). - [Jelektrondy resurs]. – Kiru rezhimi: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1024873&pos=258;23#pos=258;23

2. Solomin S.K., Solomina N.G. Ponjatie vladel'ca istochnika povyshennoj opasnosti // Zakon №10, 2015. – S.132-137.

3. Solomin S.K., Solomina N.G. K voprosu o ponjatii istochnika povyshennoj opasnosti. - [Jelektrondy resurs]. – Kiru rezhimi: https://wiselawyer.ru/poleznoe/72417-voprosu-ponyatii-istochnika-povyshennoj-opasnosti

4. Antimonov B.S. Grazhdanskaja otvetstvennost' za vred, prichinennyj istochnikom povyshennoj opasnosti. / B.S. Antimonov. – M.: Jurizdat, 1952. – 300 s.

5. Krasavchikov O.A. Vozmeshhenie vreda, prichinennogo istochnikom povyshennoj opasnosti. / O.A. Krasavchikov. – M.: Izd-vo «Juridicheskaja literatura», 1996.-200 s.

6. Čerka, P., Grigienė, J., & Sirbikytė, G. (2015). Liability for damages caused by artificial intelligence. Computer Law & Security Review, 31(3), 376–389. doi:10.1016/j.clsr.2015.03.008

7. Boldinov V.M. Otvetstvennost' za prichinenie vreda istochnikom povyshennoj opasnosti. / V.M. Boldinov – SPb.: Izd-vo «Juridicheskij centr Press», 2002. -372 s.

8. Abramov V.V. Problemy vozmeshhenija vreda, prichinennogo v rezul'tate narushenija zakonodatel'stva o bezopasnosti gidrotehnicheskih sooruzhenij // Nauchno-prakticheskij jekonomiko-pravovoj zhurnal «Biznes, menedzhment i pravo». 2010. № 10. S. 126-132.

9. Rozhkova M.A. Ob istochnike povyshennoj opasnosti // Vestnik VAS RF. 2002. №. 2. S. 88-100.

10. Sagrunjan V.M. Istochnik povyshennoj opasnosti: novyj podhod v ego ponimanii // Pravo i obrazovanie. 2009. № 8. - [Jelektrondy resurs]. – Kiru rezhimi: http://oktiabrsky.blg.sudrf.ru/modules.php?did=13&name=press_dep&op=4.